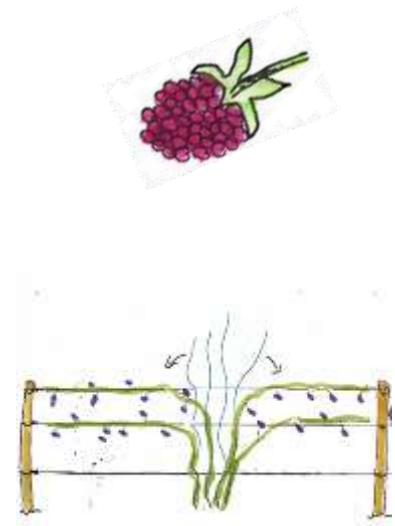

Eetbaar groen op en rond het schoolplein

Snoephaag, bessen, klimfruit en eetbaar landschapje

Algemene handleiding over het planten, onderhoud en snoei

door: Taco IJzerman

Inleiding eetbare soorten op een groen schoolplein.....	2
Vorbereiding op het planten.....	2
De bodem voorbereiden.....	3
Bodem verbeteren?	3
Organische stof	3
De planten voorbereiden.....	4
Plantgat	4
Plantdiepte	4
In de grond	5
Beheer in het eerste jaar	5
Onkruiden	5
Mulch.....	6
Watergeven	6
Terugkerend beheer: snoeien	6
Plant, teelt en snoeitips - ribes, rubus, vitus & actinidia.....	8

Inleiding eetbare soorten op een groen schoolplein

Het groene schoolplein is prima geschikt om eetbare soorten op te nemen. Een moestuin is voor sommige scholen niet altijd haalbaar, vanwege onderhoud, gevoelige plekken, vandalisme etc. Toch kun je op een groen schoolplein prima aandacht besteden aan eetbare soorten zoals een **snoephaag**, **bessenstruiken**, **klimfruit** en een **eetbaar landschapje**. Hiermee leer je kinderen meer over herkomst van voedsel en hoe zij voedselgewassen kunnen verzorgen.

Deze handleiding biedt de handvatten om eetbare soorten aan te planten op het groene schoolplein, inclusief de verzorgingsinstructies.

Voorbereiding op het planten

Wanneer je iets plant, een struik, een haag of klimfruit, dan is dit hét moment om je gewassen een goede start te geven. 'Even snel' in de grond zetten is niet handig. Wanneer je deze handleiding doorleest dan weet je voldoende om fouten te voorkomen. Dit bespaart veel werk achteraf doordat je planten verliest en moet vervangen, én zorgt voor gewassen die goed zullen groeien en waar je volop van kan genieten!

In deze handleiding gaan we in op:

- Snoephaag
- Bessenstruiken
- Klimfruit
- Eetbaar landschapje

Aan het eind van de algemene handleiding staan nog wat uitgebreidere informatie over het beheren en snoeien van de gewassen in de snoephaag, de bessen, de druiven en kiwi's.

Een snoephaag bestaat uit: herfstframboos - *Rubus idaeus*, (doornloze) braam - *Rubus fruticosus* en Japanse wijnbes - *Rubus phoenicolasius* en is geschikt voor een locatie langs een hek of draad. Een plantgeul van 30 cm breed en 30 cm diep is voldoende, dus één stoepregel breed. Het hek of draad wordt gebruikt om de planten aan vast te zetten. Hiermee voorkom je dat de scheuten omvallen en kapotgelopen worden. De vruchten blijven zo ook schoner. Eventueel is een snoephaag (later) uit te breiden met zomerframboos, Tayberry, Loganberry e.d. mits de beheerders de soorten goed uit elkaar kunnen houden vanwege de juiste snoei per soort.

De bessenstruiken zijn: witte aalbes en rode aalbes - *Ribes rubrum*, zwarte bes - *Ribes nigrum* en kruisbes (groen of rood) - *Ribes uva-crispa*. Deze struiken nemen ongeveer een vierkante meter per struik in beslag en worden tussen de 1,20 en 1,80 meter hoog. Hou er bij het planten rekening mee, dat je ook tussen en rond de planten moet kunnen komen om te plukken en te snoeien.

Waar minder ruimte beschikbaar is, kunnen bessen ook prima 'plat' gesnoeid worden. De takken van de bessenstruiken worden dan vastgezet aan een aantal horizontale draden, waardoor een ongeveer 50 cm brede 'haag' ontstaat.

Het klimfruit bestaat uit: kiwi - *Actinidia deliciosa* of kiwibes - *Actinidia arguta*, passiebloem - *Passiflora caerulea* en druif - *Vitis vinifera*. Voor de kiwi's en de kiwibes moeten er een manlijke en een vrouwelijke plant aanwezig zijn óf een tweeslachtige plant, die zichzelf bevrucht en daardoor toch (kleinere) vruchten krijgt.

Deze klimmers staan het beste tegen een muur met draden of 'trellis' van hout of ander materiaal om tegenaan te klimmen. Er is dus wat voorbereiding nodig. De kiwi wordt wel 6 meter lang, wanneer je die ruimte niet hebt, plant dan beter de bescheidener kiwibes. Deze gewassen moeten zorgvuldig gesnoeid worden om goed vrucht te dragen. Niet de makkelijkste groep dus, maar met een beetje zorg en aandacht krijg je een geweldige oogst en een zee van bloemen op een klein oppervlak!

Eetbaar landschapje

Hazelaar, vlier, gele kornoelje, krentenboompje, (kroosjes)pruim komen in het wild voor in Nederland. Wanneer we ze zelf aanplanten kiezen we bij voorkeur soorten die grotere vruchten hebben, zodat ze ook voor onszelf aantrekkelijk zijn. Er zijn vlieren met grote schermen en grote lekkere bessen, en de cultuurvariant van de gele kornoelje heeft grote rode bessen waar je heerlijke 'olijven' van kan maken. Ook als wij niet oogsten krijg je met deze soorten een mooi gevarieerde beplanting waar vogels, eekhoorns, vlinders, hommels en andere insecten graag zullen eten, schuilen en slapen.

Voor deze gewassen is wat meer ruimte nodig, zo'n 4 m² per volgroeide struik. Prima voor een plek waar openbaar groen een upgrade nodig heeft, een stukje van een park, plantsoen of flinke buurttuin.

De bodem voorbereiden

Ga een week (of twee) voordat je het plantgoed geleverd hebt gekregen, eens kijken op de plek waar de planten komen. Neem wat gereedschap mee, zoals een spitvork, spa of schop en werkhandschoenen voor wanneer je bijvoorbeeld puin of brandnetels tegenkomt.

Maak de plek vrij van grote onkruiden. Brandnetels, houtige onkruiden en wilde bramen kan je het beste direct met wortel en al verwijderen, zodat ze niet direct terug groeien. Niet alles hoeft weg, maar de plantplek(ken) en de ruimte om rond je aanplant te kunnen lopen liefst wel.

Bodem verbeteren?

Graaf vervolgens de plantgaten of plantgeulen (bij een haag of snoephaag) open en ontdek hoe de grond is. Wanneer je harde storende lagen tegenkomt, of puin, dan is het goed om dit er direct uit te halen. Wanneer het veel is, doe dit dan voor de plantdag, of zorg voor voldoende hulp op de dag zelf. Wanneer je een lange haag gaat zetten, dan is het voldoende om op een paar plekken een 'proef'stukje te graven. Je kent dan de grond en komt niet voor verrassingen te staan.

Organische stof

De ideale grond is rijk aan organische stof. We noemen dit ook wel humus. Deze stof houdt water goed vast en bevat veel voedingsstoffen voor planten. Een grond die vooral uit zand of juist vooral uit klei bestaat, kan verbeterd worden door organische stof door het plantgat of de plantgeul te mengen. Dit kan bijvoorbeeld compost zijn, bemeste tuinaarde of kokosvezel.

Je kan de grond ook later van bovenaf 'voeren' door rond de struiken een strooisellaagje van compost, grasmaaisel of houtsnippers te leggen. Let op dat dit (verterende) materiaal niet tegen de stam(men) ligt, want dan kan de bast ook gaan verteren.

Naast de minerale onderdelen van de grond (zand, klei of leem) en het organische materiaal (verterende plantendelen) is het ook belangrijk dat er voldoende zuurstof in de bodem zit. Dit is vanzelf in orde wanneer er voldoende organisch materiaal in de bodem

zit. Het bodemleven (zoals wormen, aaltjes, schimmels en bacteriën) zorgt ervoor dat alles goed gemengd wordt en dat de voedingsstoffen beschikbaar komen voor de plantenwortels.

Als laatste is het natuurlijk belangrijk dat de planten voldoende water kunnen opnemen. In principe houdt een grond met voldoende organisch materiaal het water voldoende vast.

Direct na het planten is het echter belangrijk dat de planten ‘aangegoten’ worden. Vooral in de zomer, na het planten is het belangrijk dat ze geen vochtgebrek hebben. In deze periode is watergeven dus belangrijk. Na de eerste zomer zijn de planten voldoende geworteld om zichzelf te onderhouden.

De planten voorbereiden

Zorg ervoor dat de wortels niet uitdrogen voor of tijdens het planten. Plant de planten bij voorkeur zo snel mogelijk na levering of aanschaf. Uitdrogen gebeurt vooral snel door zon, wind en vorst. Een natte jute zak over de wortels, of een bedekking met plastic (tegen uitdrogen door wind) is erg belangrijk. Plantenwortels zijn erg gevoelig voor uitdroging, dit is de grootste oorzaak van afsterven van jonge planten. Zorg er dus voor dat je plantgoed met blote wortel, maar ook de planten die even uit hun pot zijn, bedekt en vochtig blijven, geen zon zien en beschermd zijn tegen wind, warmte en kou.

Plant niet als het overdag aanhoudend vriest, als de grond (nog) bevroren is of als de grond kletsnat of juist erg droog is. Wanneer je plantgaten in een droge grond vooraf voorbereid, dan kan je ze vast flink watergeven, zodat de grond dit heeft opgenomen, wanneer de planten de grond in gaan.

Maak de struiken plantklaar:

- Dompel de *wortels van potplanten* voor het planten gedurende enkele minuten onder in een emmer water totdat de wortelmassa volledig doorweekt is.
- Plaats *de planten met blote wortel* voor het planten zo'n 30 minuten in een emmer of kuip met water en houd de wortels daarna bedekt en vochtig.
- Dompel *planten met een kluit* voorzichtig gedurende 1 minuutje onder in een kuip met water. Beweeg en verplaats struiken met een kluit steeds voorzichtig zodat de kluit intact blijft.

Plantgat

Maak een plantgat. Een handige maat is een gat van 1,5 of 2 maal zo breed en diep als de kluit of wortel. Spit ook de bodem van het plantgat goed om. Zo vinden de wortels zachte aarde om verder te groeien en blijft het water niet op de bodem staan. Het beste is om dit een week (of twee) al te doen. Leg een dikke laag van het uitgegraven grondmengsel, soms gemengd met compost, terug in het plantgat zodat de plant ongeveer op dezelfde hoogte komt te staan als in de pot of op de kwekerij.

Laat bij droog weer en/of droge grond het plantgat vol lopen met water en laat dit in de grond trekken.

Plantdiepte

De meeste planten zet je even diep in de grond als dat ze in de pot of op de kwekerij stonden. Je ziet dit vaak aan de stam, de kleur van het deel dat onder de grond zat heeft

een andere kleur. Plant vooral bomen niet te diep. Plant bij twijfel een boom beter 5 cm hoger dan 2 cm te diep.

Nu zijn de bessen (*ribes*) een uitzondering op deze regel. Wanneer je bessenstruiken iets dieper plant dan in de pot, dan gaan de takken onder de grond gewoon extra worteltjes maken. Dit geldt alleen voor de bessen en niet voor de andere planten.

In de grond

Verwijder nu voorzichtig de pot van de plant, Wanneer dit met voorzichtig knijpen en trekken niet gaat, knip dan de pot kapot. Zo voorkom je schade aan de planten door te veel aan de plant te trekken.

Laat bij een plant met kluit het jute netje rond de kluit zitten zoals ze geleverd werden. Deze gaat mee de grond in en zal daar vanzelf verteren.

Zet de struik in het plantgat. Spreid de wortels van struiken met blote wortels goed uit. Zorg dat de worteleinden platliggen, ze mogen niet langs de wanden omhoog staan, dat remt de groei. Houdt met een hand de plant in de juist stand en vul met de andere hand de aarde bij. Druk daarna de plant met de handen aan. Bij een groter gat laat je je helpen door iemand die voorzichtig met een schep de losse aarde aangeeft.

Vul de rest van het plantgat op met de verbeterde grond. Breng alle uitgegraven grond terug rond de plant en druk dit voorzichtig aan met de voet zodat de struik stevig in de grond zit. Druk niet te hard, het gaat erom dat er een goede aansluiting tussen de wortels en de aarde is, je hoeft dus niet aan te stampen. Maak de grond tussen de planten mooi effen, zodat (regen)water goed verdeelt en niet wegloopt. Doe dit met de hand of voorzichtig met een hark, zodat je de planten niet beschadigd.

Geef, indien nodig, na het planten nog een keer flink water. Blijf de struiken in het eerste seizoen na het planten water geven. Af en toe een royale watergift die diep in de grond kan trekken, is beter dan regelmatig kleine hoeveelheden.

Beheer in het eerste jaar

- Onkruiden verwijderen
- Mulch onderhouden en aanvullen
- Water geven, vooral in warme, droge perioden

Onkruiden

Een onbedekte en zeker een vers omgewoelde aarde - zoals we deden bij het planten - zal snel begroeien met (on)kruiden. Dat is mooi groen en prima, maar we willen niet dat de onkruiden onze planten beconcurreren of in de weg zitten. Het meest eenvoudig is het om de ongewenste begroeiing in een vroeg stadium al weg te schoffelen. Laat je het langer staan, dan moet je meestal met de hand wieden en dan is het meer werk en moet je de wortels voorzichtig tussen de andere plantenwortels uittrekken.

Je kan onkruiden die zich verspreiden met zaden inperken door:

- te voorkomen dat er onkruiden in de directe omgeving in bloei komen
- uitgezaaide planten te verwijderen (schoffelen) voor ze zich gaan ontwikkelen
- te zorgen dat de bodem bedekt blijft met mulch zoals houtsnippers of 'vriendelijke' (on)kruiden zoals hondsdraf en Oost-Indische kers.

Wortelonkruiden voorkom je door ze voor het planten al te verwijderen en daarna regelmatig weg te trekken. Het is geen wedstrijd die je eenvoudig wint, maar het is wel een sport die je lang kan blijven doen.

Mulch

Een mulchlaag onderdrukt onkruid, houdt vocht vast in de bodem én levert organisch materiaal en voedingsstoffen wanneer het verteert. Grasmaaisel, afgevallen bladeren, klein snoeiafval van hagen, gehakselde takken, houtsnippers zijn allemaal mulch, strooisel. Maar, omdat alles doorlopend kiemt, groeit en verteert, heeft mulch ook onderhoud nodig.

Het verterende materiaal is vruchtbaar en pollen gras, maar ook brandnetels en andere sterk gewortelde onkruiden vinden dit een prima groeiplek. Als de mulch omgezet is en op aarde gaat lijken, dan kunnen zaadonkruiden er ook goed in kiemen.

De uitgangssituatie bepaald hoe gemakkelijk je onkruid kan bijhouden na het planten. Een goed onkruidvrij gemaakte grond en een flink dikke laag mulch kan nieuwe onkruidgroei goed remmen. Toch blijft het noodzakelijk om de onkruiden die toch opduiken in of onder de mulch zo snel mogelijk te verwijderen om te vermijden dat ze zaad gaan vormen en uitzaaien.

Watergeven

Een plant verdampt water door zijn blad. Vooral bij hoge temperaturen, felle zon en wind is er een hoge verdamping. Wanneer een plant goed aangeslagen en beworteld is, dan kan deze zelf voldoende vocht uit de grond halen. In het jaar na het planten kunnen we hierbij een beetje helpen en voorkomen dat de planten verdrogen.

Geef een aantal keer royaal water, zodat de grond tot op grotere diepte vochtig wordt. Let hierbij op dat het water bij de wortels beland en niet over de grond of mulchlaag wegloopt van de plant zelf. Eén of twee keer per week watergeven is beter dan iedere dag. Na de zomer kan je dit afbouwen. Een plant die een beetje moet zoeken naar water zal meer en verder weg wortelen zodat hij zich sneller zelf zal kunnen redden.

Terugkerend beheer: snoeien

De verschillende gewassen moeten gesnoeid worden om vruchtbaar en productief te blijven en om niet te veel ruimte in te nemen.

Goede en overzichtelijke boekjes over snoeien zijn: Gemakkelijk fruit van Guy de Kinder, uitgeverij Kosmos en Ecologische teelt van kleinfruit, uitgeverij Velt

Een snoephaag wordt iedere winter een keer gesnoeid om afgedragen takken weg te halen en nieuwe scheuten de ruimte te geven.

Bessenstruiken worden iedere winter een keer gesnoeid om de vorm te behouden en scheuten die vrucht gaan dragen de ruimte te geven.

Klimfruit

Een kiwi is een flinke groeier, deze wordt een aantal keer per jaar (bij)gesnoeid om niet te groot en zwaar te worden en vruchtzetting te bevorderen. De manlijke plant mag klein blijven in omvang, de vrouwelijke plant krijgt bij voorkeur de ruimte, omdat deze vruchten draagt.

De druif wordt in het vroege voorjaar een keer gesnoeid en daarna worden in het voorjaar de uitlopers die dit jaar gaan dragen aangebonden.

Een kiwibes groeit wat minder hard dan de 'grote' kiwi en behoeft dus ook wat minder gesnoeid te worden.

Een passiebloem groeit waar hij de ruimte krijgt en kan een keer per jaar gefatsoeneerd worden. Dit kan goed in het voorjaar, wanneer je kan zien waar de plant weer uit gaat lopen.

Eetbaar landschapje

De hazelaar, vlier, gele kornoelje, krentenboompje en de (kroosjes)pruim hoeven alleen gesnoeid te worden om er licht in te brengen of om de struik/boom te verjongen zodat ze productief blijven en niet te hoog worden om te oogsten. Dit kan eens per twee of drie jaar in de winter.

Voor de bessen, frambozen, bramen en druiven vind je hier meer informatie over teelt en snoei per gewas.

Plant, teelt en snoeitips - ribes, rubus, vitus & actinidia

Wat leuk! Jullie zijn of gaan aan de slag met bessen en bramen, kiwi en meer lekkers. Wanneer je deze plant en teelttips doorleest, dan heb je grote kans dat de planten zich goed zullen ontwikkelen en rijk gaan dragen.

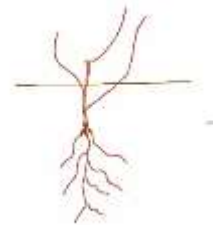
Voor alle planten geldt: geef ze de eerste maanden voldoende water. Eens per week een flinke hoeveelheid is beter dan iedere dag een beetje. Hou dit vol tot de eerste zomer voorbij is. Wanneer het flink regent kan je het een keer overslaan.

Zwarte bes (Ribes nigrum)

Standplaats: Eigenlijk staan alle bessen het liefste op een luchtige en zonnige plaats, de warmte en licht van de zon zorgen ervoor dat de plant goed groeit en de bessen goed rijpen, voldoende lucht en licht voorkomt dat schimmels vat krijgen op de bladeren van de plant.

Afstand tot volgende struiken: 1,0 - 1,8 m (op zand groeien ze minder hard dan op kleigrond)

Planten: Een zwarte bes plant je wat dieper dan hij in de pot of op de kwekerij stond. Een stukje onbewortelde tak 'verdwijnt' dus, samen met het wortelgestel, onder de grond (zie schets hiernaast). Dit hout maak daar vervolgens meer wortels en op deze manier van planten maakt de struik meer nieuwe scheuten die direct vanuit de grond komen.

Snoeien (struikvorm): Wanneer de struik goed is aangeslagen en stevig geworteld is en voldoende blad en nieuwe scheuten maakt, dan ga je over tot een jaarlijkse onderhoud snoei. Dit kan bij zwarte bessen al tijdens of direct na de oogst, maar eigenlijk in de hele periode juli t/m februari. De zwarte bes draagt de meeste en mooiste bessen op eenjarige scheuten. Snoei het hout dat vrucht gedragen heeft terug tot op een zo laag mogelijke nieuwe twijg / zijscheut. Laat, bij volgroeide zwarte bes, zo'n acht tot tien eenjarige twijgen staan, deze scheuten hebben een bleke kleur en een glad oppervlak.

Je snoeit dus vooral ouder (donker gekleurd) hout weg, hout dat kruist (en elkaar beschadigt of in de weg zit) en een deel van de grondscheuten. Hierbij kies je er altijd voor dat de sterkste grondscheuten blijven staan.

Voeding / bemesting: Een flinke compostgift na het planten is fijn voor de plant. Zwarte bessen houden van een voedselrijke grond. De beste verzorging is jaarlijks in het voorjaar (maart/april) een samengestelde organische meststof waar de plant stikstof uit kan halen (groeikracht) en een laagjes grove compost als mulch in mei voor het bodemleven en de bodemstructuur (gezondheid). Lees op de verpakking van de gekozen meststof goed de voorgeschreven dosis. Te veel bemesten is niet nodig en niet goed voor je planten en de bodem.

Rode aalbes (Ribus rubrum)

De rode aalbes bestaat in wit en het rood. De rode bessen zijn lekker fris en mooi om te zien, de witte bessen zijn soms iets zoeter of minder zuur en worden minder goed gezien door vogels.

Planten: Net als de zwarte bes, plant je een struik iets dieper dan dat hij in de pot zit. Een centimeter of vijf à tien is vaak prima.

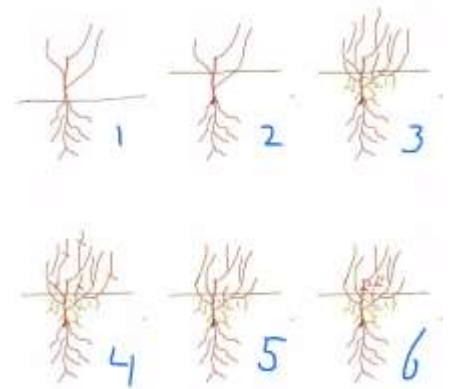
Snoei: Hoe hard een aalbes groeit is afhankelijk van het ras. Sommige rassen moeten 'in toom' gehouden worden omdat ze te hoog worden. Aalbessen bloeien en geven vrucht op hout dat drie tot vier jaar oud is. Dit hout kan je daarna een paar jaar laten staan, maar er zijn altijd een paar nieuwe (jonge) grondscheuten nodig om de oude takken te vervangen. Een eenvoudige snoeiregel is dat je vier tot vijf dragende takken aanhoudt die de struik vormen en dat je hiervan ieder jaar één tak bij de grond afzaagt en vervangt door een jonger exemplaar. Hierdoor verjong je de struik doorlopend en heb je ook altijd hout dat vrucht draagt.

Bij twijfel knippen?

Snoeien is spannend. Maar, vaak is 'verkeerd' snoeien, beter dan niks doen. Het belangrijkste is:

Wanneer je een struik ruim en open houdt, kan er veel licht in. Dit is goed voor de groei én voor de rijping van de vruchten. Daarbij heeft een open struik minder kans op schimmels (omdat de struik goed kan drogen).

Aalbessen (rood en wit) dragen vrucht op rijp hout. Dat is hout wat 3 à 4 jaar oud is. Een aantal gezonde jonge twijgen zijn nodig voor verjonging en vervanging, maar ouder hout is dus waardevol. Zolang je een aantal dikke takken overhoudt als hoofdtakken, in het hart van de struik de meeste kleine en scheve takken eruit haalt, de hoogste takken topt en zorgt dat je hele oude takken eruit knipt of zaagt, dan ga je bessen krijgen.

Hier rechts een schetsje van de snoei van rode aalbes >

Zwarte bessen dragen juist op hout dat een jaar eerder gevormd is, jong hout dus. Hier moet dus veel van blijven staan, terwijl oudere, gerijpte takken voor een groot deel na de oogst weg kunnen om ruimte te maken.

Geef bij het snoeien de voorkeur aan nieuwe scheuten die direct uit de grond komen. Deze scheuten worden zelf gevoed door eigen 'verse' wortels. Nieuwe scheuten op oudere takken (zijtakken) gaan ook bessen dragen, maar moeten hun voeding 'delen' met de rest van de tak. Daarbij is het zo dat als de oudere onderkant van deze tak, minder productief wordt en weggesnoeid wordt, je direct ook een boel jong hout kwijtraakt. Hierom kies je, waar het kan, voor nieuwe scheuten op eigen wortel.

Teelt aan draden:

De hierna toegelichte gewassen: framboos, braam en druiven, worden allemaal aangebonden. Er komen dus palen met drie draden op verschillende hoogten. Omdat de maximaal toegestane hoogte beperkt is, komt de onderste draad vrij laag. Dit betekent dat de grond onder de planten (en de draden) netjes onkruidvrij gehouden moet worden, om te voorkomen dat deze licht wegnemen dat je liever op je fruit wilt laten schijnen. De

onderste draad span je op 40 cm boven de grond, de bovenste draad op 1 meter en de derde daar tussenin, dus op 70 centimeter van de grond.

Een filmpje over het aanbinden van frambozen (en bessen): <https://youtu.be/zl3YQt2VZcE>

Herfstframboos (Rubus idaeus)

Planten: Een herfstframboos plant je net zo diep of iets dieper dan dat de plant in de grond of pot zat. De planten houden van een vrij rijke, ‘losse’ grond, dus zij zijn blij met een jaarlijkse compostgift. Echt bemesten is niet nodig.

Snoeien: Herfstframbozen kan je, door ze op de juiste manier te snoeien, in twee periodes oogsten, soms zelfs vrijwel zonder onderbreking van eind juni tot de eerste vorst.

Om tweemaal te kunnen oogsten laat je aan het einde van de herfst oogst zo’n vier scheuten per meter staan en snoeit deze terug tot drie of vier knoppen onder de laatste vruchtstengel. Dit is het punt waar de laagste vruchten zaten, vaak op het afgestorven (bruin geworden) deel. De rest van de scheuten snoei je bij de grond af.

De 1^e - (zomer) oogst

De eerste oogst van het seizoen pluk je dan (vanaf half juni) van de scheuten die je vorig jaar in het najaar hebt laten staan. Deze overwinterde scheuten geven een week of zes lang frambozen. Daarna knip je deze oude, houtige scheuten helemaal tot op de grond weg. Let op dat je de nieuwe, groene scheuten laat staan.

De 2^e - (najaars) oogst

De tweede oogst begint vaak rond eind juli/begin augustus en komt van de datzelfde jaar gegroeide, nieuwe scheuten. Frambozen maken, wanneer ze zich ‘goed voelen’, veel meer scheuten dan voor ons nodig is. Te veel scheuten geeft een warboel en meer kans op schimmel. Daarom kan je de nieuwe scheuten rond half mei dunnen, zodat er maar zo’n zes per meter blijven staan. Natuurlijk laat je de sterkste takken staan en snoei je de wat zwakkere, kromme of minder gezonde scheuten weg. Na het snoeien zet je de overblijvende scheuten vast aan draad, hek of raster, zodat ze niet breken of beschadigen. Deze nieuwe scheuten groeien al gauw boven de overjarige scheuten uit.

Op deze nieuwe takken ontstaan verspreide bloemtakken die van boven naar beneden zullen bloeien en een gespreide oogst opleveren. De vruchten zijn steeds ongeveer een maand na de bloei oogstbaar. Wanneer het te koud wordt, stopt de bloei, maar vaak rijpen de al aangemaakte vruchten nog even door.

Na de laatste oogst snoei je een aantal van de staande scheuten weg, tot je nog vier gezonde stelen per meter hebt staan. Die knip je een paar ogen onder de laatste bloei-/vruchtsteel af en zullen volgend jaar weer de eerste vruchten geven.

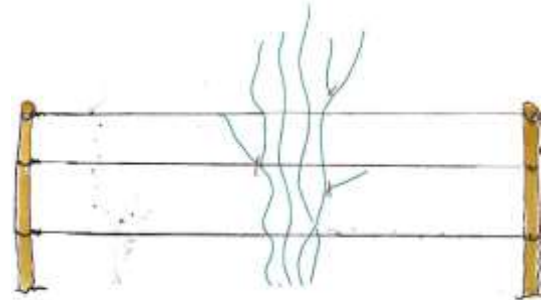
Doornloze braam (Rubus fruticosus)

Een doornloze braam is, wanneer hij goed gevestigd is, een flinke groeier. Net als bij de framboos plant je de braam net zo diep of iets dieper dan dat de plant in de grond of pot

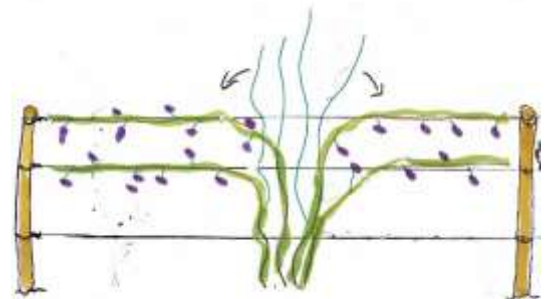
zat. De planten houden van een vrij rijke, ‘losse’ grond, dus zijn blij met een jaarlijkse compostgift. Echt bemesten is niet nodig. Je kan de grond onder bramen en frambozen bedekken met houtsnippers. Dit houdt de grond eronder vochtig, kan soms wat onkruid onderdrukken en het wordt vanzelf omgezet in mooie losse aarde.

Snoeien:

De braam maakt vruchten op hout dat een jaar eerder gegroeid is. Tijdens voorjaar en zomer komen er scheuten uit de grond, die je een beetje op een plek houdt door ze aan te binden. Dit aanbinden kan door deze groene takken in één bos, recht omhoog te laten groeien met een touwtje aan het bovenste draad. Wanneer deze takken zijscheuten gaan maken, kan je deze er, voor het overzicht, het beste afknippen.

In de winter, knip je alle takken die gedragen hebben bij de grond af. De nieuwe scheuten buig je dan horizontaal en zet je vast aan de horizontale draden. Helemaal strak horizontaal is niet nodig, de takken mogen gerust een boogje hebben. In de zomer gaan deze takken bloeien en vrucht dragen.

In de winter snoei je deze takken bij de grond af. Je kiest dan de drie tot zes sterkste nieuwe scheuten en leidt deze naar beide kanten langs de draden. Zijn er meer scheuten gevormd? Dan knip je deze allemaal bij de grond af. De energie van de wortel wordt dan verdeeld over de drie of vier gekozen takken, zodat daar mooie vruchten komen.

Druiven (Vitis vinifera)

De teelt en snoei van druiven is een wat ander verhaal dan bij bessen. Ik leg hier de Guyot snoeiwijze uit. Dit is niet de meest romantische snoeivorm, maar wel een overzichtelijke manier, waarbij een goede oogst behaald kan worden. De plant wordt zo gesnoeid dat ieder jaar een nieuwe scheut horizontaal wordt geleid. Hierop ontstaan dan verticale scheuten die hetzelfde jaar bloeien en vrucht dragen. Na de snoei (in de winter) is het beeld dan wat kaal, maar in de zomer is er dan voldoende ruimte voor vruchthout met trossen op ‘plukhoogte’.

Druiven groeien het beste op een zonnige plek, maar verdragen ook lichte schaduw. Druiven hebben ondersteuning nodig om zich aan te hechten. Tegen een muur zou je houten ‘trellis’ kunnen gebruiken, maar in de vrije ruimte voldoende palen met daartussen een aantal draden ook goed. Vanwege het effect van schaduw, zet je dit draadsysteem het beste in noord-zuid richting, maar als dit niet goed past is een andere richting geen probleem.

Planten:

Een druif plant je net zo diep als dat hij in de pot of bij de kwekerij in de grond stond. Veel druiven zijn geënt (op een andere, sterkere wortel 'geplakt'). De ent-knobbel moet altijd ruim boven de grond blijven.

Druiven houden van een standplaats met een goede structuur met voldoende humus en voedingstoffen. Wanneer je de plantplaats niet meer kan aanpassen voor het planten, dan kan je hem verbeteren door ieder jaar compost en/of mulch aan te brengen. Onze grote helpers (wormen en al het andere bodemleven) maken dit dan klein en werken het de grond in, zodat deze langzaam een betere structuur krijgt.

Plantafstand (bij teelt aan draden en Guyot snoei):

1,00 tot 1,50 van elkaar (in de rij) en

1,50 tot 1,80 tussen de rijen of tot andere struiken.

Snoeien:

Het beste moment voor de winter snoei van buitendruiven is januari of begin februari. Als je later snoeit kan de sapstroom al op gang gekomen zijn, waardoor de plant gaat 'bloeden' en daarmee vocht en kracht verliest. Snoei niet bij strenge vorst. Het uitbuigen van de takken doe je best wanneer het wat warmer is, dan zijn de takken flexibeler en breken minder snel.

Let op: Snoei een druif niet vlak boven een oog, maar laat een 'stompje' van een centimeter of twee staan. Bij bessen kan je veel 'strakker' snoeien, omdat ze niet indrogen. Wanneer je dit bij druif zou doen, dan droogt het laatste oog in en loopt dan niet meer uit.

Guyot snoei (of enkelvoudige legger)

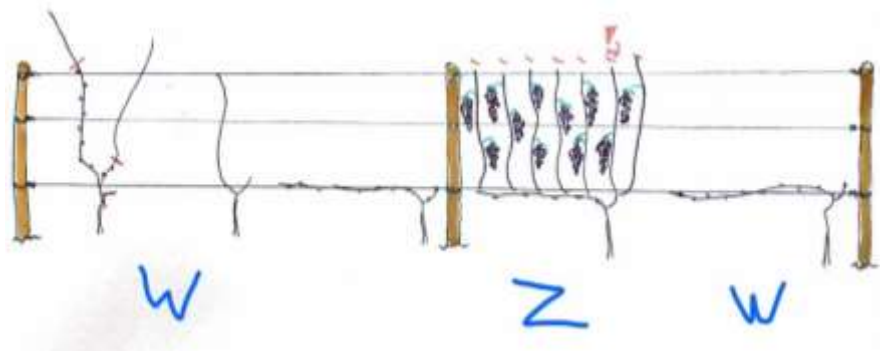
Bij deze snoeivorm start je (als dit direct lukt met de planten die je hebt) idealiter twee verticale scheuten. De sterkste scheut snoei je terug op +- 1 meter (ongeveer 8-10 ogen / knoppen). De tweede scheut snoei je terug op 2 of 3 ogen. Alle andere scheuten worden verwijderd.

Probeer deze scheuten zo laag mogelijk te houden om de horizontale takken niet te snel te laten 'klimmen'. De gemeente stelt een maximale hoogte aan de struik, het is dus belangrijk om de ruimte goed te benutten. *Je ziet dit in de schets hieronder bij de eerste W (winter).*

De lange scheut buig je horizontaal uit en zet je vast aan het onderste draad. Doe dit op een zonnige, warme dag, zo is er minder kans op breken. De kans op het breken of afscheuren van scheuten is groter wanneer je ze wegtrekt van de stam, dan wanneer je ze richting stam duwt.

Op de horizontaal uitgebogen scheut gaan deze lente de vruchtranken groeien, welke je recht omhoog aanbindt aan de twee steundraden. Op ieder van deze verticale scheuten laat je dit jaar maximaal één druiventrossen groeien. Daarna is een basisregel: niet meer dan 15 tot 20 trossen per gezonde plant, maximaal twee trossen per verticale scheut. *In de schets bij Z (zomer).*

Op de kort gesnoeide scheut (het spoor) laat je twee verticale scheuten groeien die volgend jaar horizontaal worden uitgebogen (en de huidige takken vervangen). In de schets bij de tweede W (winter). Op deze twee vervangingscheuten mag dit jaar maximaal één druiventros groeien.

Kiwi en kiwibes (Actinidia deliciosa en Actinidia arguta)

Kiwi maakt een flink pak bladeren en vaak wordt deze groene massa al snel gebruikt als schuil- of broedplek voor vogels. Na de eerste koude nacht, vaak eind oktober, valt al het blad er in een week af. Je ziet dan mooi alle kiwi's hangen die nog even kunnen narijpen nu de zon op ze schijnt.

Teelt

Kiwi (*Actinidia deliciosa*) is vrij eenvoudig te telen en kan zich na vestiging goed ontwikkelen en in het najaar een heleboel vitamine-'bommetjes' voortbrengen. Deze groeikrachtige plant moet wel in toom gehouden worden door een doortastende snoeier. De kiwibes (*Actinidia arguta*) groeit iets minder uitbundig en heeft iets meer zorg nodig.

De kiwi(bes) draagt pas in het najaar rijpe vruchten en trekt daarom geen wespen aan. Het is een van de weinige vruchten die geen bescherming nodig heeft tegen vogels. De kiwi verliest haar blad ineens na de eerste koude nacht eind oktober en geeft in de winter dus geen schaduw.

Om een goede vruchtzetting te krijgen plant je één of meerdere vrouwelijke kiwiplanten en een mannelijke plant. Deze mannelijke plant hoeft niet heel breed uit te groeien, zolang er maar voldoende bloemen aan komen. De vrouwelijke planten dragen de bloemen die uitgroeien tot vruchten en deze planten krijgen dus alle ruimte. Het is leuk om verschillende rassen te zetten en deze samen omhoog te laten groeien. De vrouwelijke rassen Hayward en Monty zijn geschikt omdat deze niet te vroeg bloeien (en dus de late nachtvorst 'ontwijken') en relatief vroeg rijpen. De mannelijke bestuiver Atlas past hier goed bij, of de eenhuizige 'Jenny' of 'Moniek', die tweeslachtig zijn, zodat ze zichzelf en anderen kunnen bestuiven. Wanneer ze door een andere plant bestoven worden krijgen ze wel grotere vruchten dan in hun eentje. De planten dragen na drie of vier jaar vrucht.

Ook de kiwibes is meestal tweehuizig en heeft dus mannelijke en vrouwelijke planten. Weima is een mannelijke bestuiver voor vrouwelijke planten zoals Weiki (rood, geel en 'wit'), Geneva (kleine vruchtjes, vroeg rijp) en Ken's Red (paars, aromatisch, maar wat later rijp) en er zijn nog veel meer variëteiten. Issai heeft mannelijke en vrouwelijke bloemen op één plant en kan zichzelf dus bestuiven.

Samenwonen of een lat-relatie?

Er zijn twee manieren waarop de bevruchting bij kiwi(bes) kan plaatsvinden. Er zijn verschillen tussen planten, maar ook in de bloemen zitten verschillen.

Eenhuizige en tweehuizige planten

Bij eenhuizige planten groeien er zowel mannelijke en vrouwelijke bloemen op dezelfde plant. We kennen dit van courgettes, komkommers, pompoenen en suikermais, die mannelijke en vrouwelijke bloemen hebben op dezelfde plant, en waar de bestoven vrouwelijke bloemen uitgroeien tot een vrucht. Dit is ook zo bij bijvoorbeeld walnoot en hazelaar. Bij tweehuizige planten wonen de mannelijke en vrouwelijke bloemen niet samen, maar zijn planten volledig mannelijk of vrouwelijk. Dit is bij de meeste kiwi's en kiwibessen het geval. Hiervan moet je dus een mannelijke en vrouwelijke plant in elkaars buurt hebben staan om vruchten te krijgen.

Eenslachtige en tweeslachtige bloemen

Veel van de bloemen die we kennen zijn tweeslachtig en hebben dus een stamper en daaromheen meeldraden in dezelfde bloem. We kennen dit van appels en peren, klaprozen en kievitbloemen. Gewassen met tweeslachtige bloemen zijn altijd eenhuizig, omdat de mannelijke en de vrouwelijke geslachtskenmerken op dezelfde plant (in één huis) voorkomen. Planten met éénslachtige bloemen op dezelfde plant (zoals courgette) zijn ook eenhuizig, maar hier hebben 'man en vrouw' allebei hun eigen 'bed' / bloem. Kiwi's en kiwibes zijn vaak éénslachtig en tweehuizig en enkele rassen zijn tweeslachtig en dus eenhuizig, snapt u het (nog)?

Wil je meer weten over kleinfruit telen en snoeien?

Goede en overzichtelijke boekjes zijn:

Gemakkelijk fruit van Guy de Kinder, uitgeverij Kosmos

Ecologische teelt van kleinfruit, uitgeverij Velt

Vlogs over o.a. kiwi's telen, bessen, frambozen en een snoephaag vind je op:

<https://www.youtube.com/c/Stadstuinieren>

Taco IJzerman

[Moestuin Coach](#)

[Vlogs op YouTube](#)